

# Mitä suomen intonaatiosta tiedetään ja mitä ehkä tulisi tietää?

Tommi Nieminen  
Itä-Suomen yliopisto

AFinLAN syysseminaarium  
Helsinki 13.–14. 11. 2015



# Jäsennys

**1** Johdanto

**2** Mitä intonaatiosta tiedetään?

**3** Mitä intonaatiosta tulisi tietää?



# Suomen foneettisen tutkimuksen tila

- huhut fonetiikan kuolemasta ovat ennenaikaisia niin meillä kuin maailmalla!
- viime aikoina kokeellinen foneettinen tutkimusote on taas nostanut suosiotaan vähintäänkin osana puheen tai puhutun kielen tutkimusta
- ongelma on – kuten on nykyään turhan tavallista – pikemmin institutionaalinen: yliopistolaitos ei tue oppiaineita, jotka eivät suoraan johda ammatteihin (tai tue ”oppiaineita” sinänsä lainkaan, tieteen rakenteen yksiköinä)
- suomen kielen tutkimuksessa on silti myönnettävä, että puheen variaation (murteentutkimuksen, sosiolingvistiikan jne.) ja kokeellisen fonetiikan tutkimustapojen välillä pesii yhä siihen sotien jälkeen kasvanut aukko



# Suomen prosodian tutkimuksen tila

- niin meillä kuin maailmallakin nimenomaan prosodia on ollut nouseva fonetiikan ala
- tähän vaikuttaa se, että suomen fonologia on suhteellisen yksinkertainen ja typologisesti ongelmaton:
  - niukka konsonanttifoneemisto (14 konsonanttifoneemia)
  - runsaahko mutta euraasialaisesti tavanomainen vokaalifoneemisto (8 vokaalifoneemia)
  - tavarakenne suosii yksinkertaisia CV-tavuja vaikka raskaampiakin tyyppejä esiintyy
  - fonotaksi suhteellisen mutkaton (kombinatorinen allofoniakin mukaan luettuna)
- suomalaisten oma kuva suomen prosodiasta on sen sijaan ollut turhankin mutkaton: ”äännetään kuten kirjoitetaan”, mistä kielenoppijalle on hyvin vähän hyötyä



# Prosovar-hanke (2013–15)

- Prosovar eli *suomen prosodian alueellinen ja sosiaalinen variaatio* oli Koneen säätiön 2013–15 rahoittama keruu- ja tutkimushanke, jota johti Tommi Kurki Turun yliopistosta
- keruun päämuoto oli uusi: osin joukkoistettu keruu verkossa ”keruukoneella” (<https://puhu.utu.fi/>)
- tavoitteena oli kerätä nimenomaan suomen prosodian ja sen variaation tutkimukseen soveltuva puhetietokanta
- keruu jatkuu periaatteessa yhä, annotointi ja tutkimus ovat käynnissä, ja tulevaisuudessa aineisto siirretään Fin-Clariniin tutkijayhteisön saataville



# Miksi Prosovaria tarvittiin?

- prosodiaa tutkittaessa suurin ongelma on löytää *vertailukelpoisia esiintymiä*, joiden perusteella rakentaa muodon ja merkityksen kytköksiä
- Suomessa on valtavasti murre- ja muita puheaineistoja, mutta näistä on äärimmäisen vaikea löytää "perustapauksia" – oletettuja yksinkertaisia lausumia, esim. (di-) transitiivilausetta (*Laina lainaa Lainalle lainan*)
- toisaalta jos tutkimuksessa pyydetään vain ääneen lukemaan kirjoitettuja lauseita, tutkimus ohjataan väkisinkin kaikille puhujille hankalaan opittuun "yleispuhesuomeen" (= kirjakieleen)
- Prosovarissa aineiston funktionaalista hajontaa yritettiin hallita tehtävänasettelulla
- intonaatio on tietenkin vain yksi tutkittava prosodian alue, mutta sen mielenkiintoa lisää se, että juuri se tuntuu jääneen tutkimuksessa vähimmälle



# Jäsennys

1 Johdanto

2 Mitä intonaatiosta tiedetään?

3 Mitä intonaatiosta tulisi tietää?



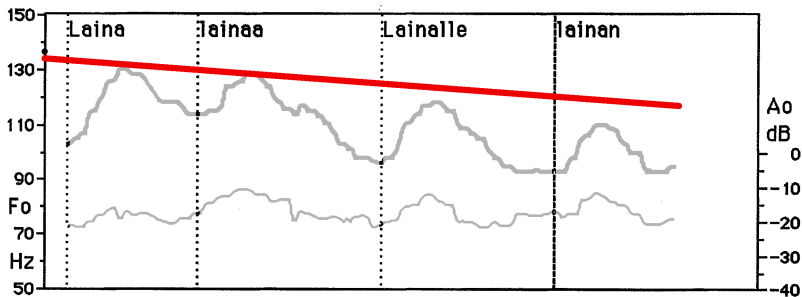
Suomen intonaatiosta mainitaan tavallisesti kolme keskeistä seikkaa Iivonen (esim. 1998, 317). **Ensinnäkin** suomalaiselle on tyypillistä koko lausuman ajan laskeva perussävel, ns. *deklinaatiokäyrä*, jossa sävelkuvio jatkuvasti suuntautuu alemmas mutta (lause-) painollisten tavujen kohdalla hypähtää ylöspäin. [...] **Toisekseen** intonaatio ei erottele lausetyyppejä toisistaan, vaan esimerkiksi kysymyslause on tyypillisesti väitelauseen tapainen paitsi että sen perussävel alkaa korkeammalta (fokuspainon omaisesti) ja pysyy korkeammalla koko puhunnoksen ajan – jopa niin, että väitelauseen tapaan ei päädytäkään narina- tai kuiskausrekisteriin lopussa. **Kolmanneksien** kuitenkin puheenvuoron tai puhejakson päättävä puhunnos eroaa sellaisesta, jonka jälkeen saman puhujan puhe yhä jatkuu: ns. *pilkku-* ja *pisteintonaatiot*. (Nieminen et al. 2014, värilliset korostukset lisätty.)





# Deklinaatio

Näinkö?

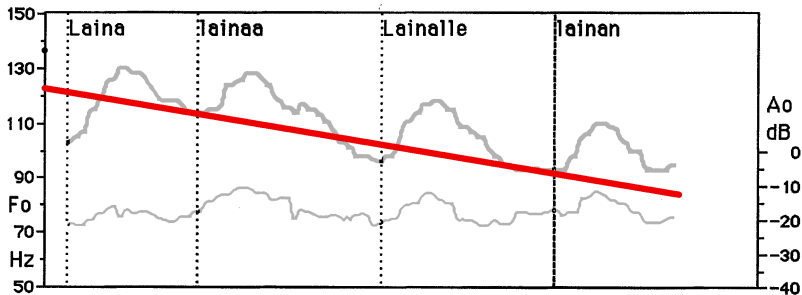


Kuva : Suomen väitelauseen intonaatiokäyrän yksi ajateltu kulku: ns. topline-deklinaatio.



# Deklinaatio

... vai näin?

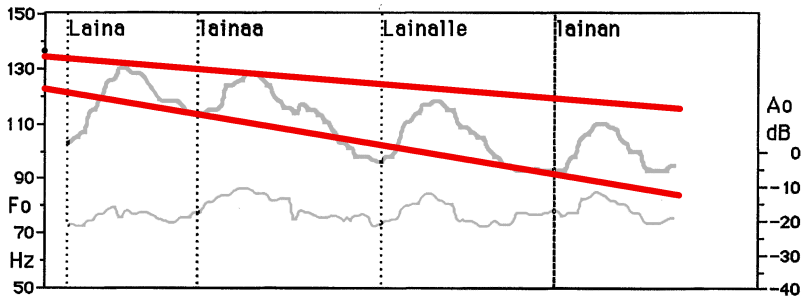


Kuva : Suomen väitelauseen intonaatiokäyrän toinen ajateltu kulku: ns. bottomline-deklinaatio.



# Deklinaatio

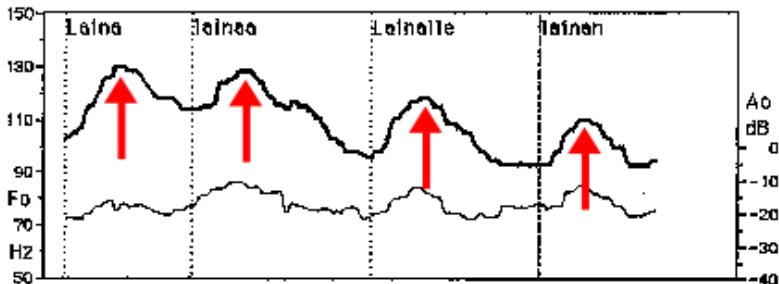
Ei sama asia!



Kuva : Topline- ja bottomline-deklinaatiokäyrien ero: on selvästikin väliä sillä, *mitä* kuvataan!



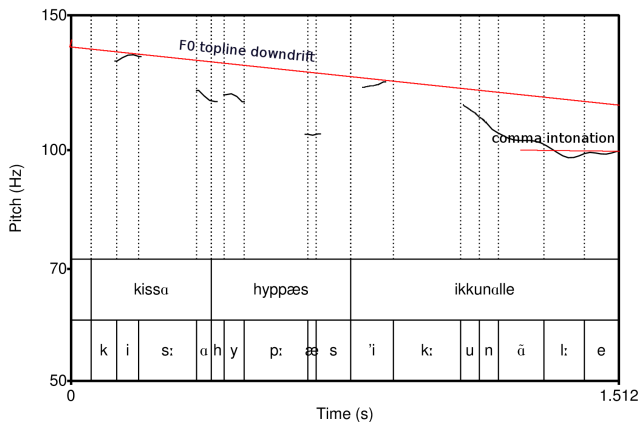
# Lausepainotus



Kuva : Lauseen perussävelkulkua hetkellisesti nostavat lausepainot eli aksentit.



# Pilkkuintonaatio



Kuva : Pilkkuintonaatio eli jatkuva intonaatio.



## Muu intonaatiota koskeva tieto

- muu intonaatiota koskeva tieto on satunnaista eikä sitä ole koottu mihinkään
- tieto on saatu enimmäkseen tutkimuksista, joiden päätavoite on ollut muualla kuin prosodiassa
- yksi ongelma on, että kielellisen (lingvistisen) ja ei-kielellisen (paralingvistisen) raja tulee prosodiassa liian nopeasti vastaan: tutkimuskohde lipuu perinteisen kielitieteellisen tarkastelun ulkopuolelle
- hienoisena poikkeuksena Routarinteen (2004; 2008) tutkimus nousevasta sävelkulusta, koska se jäsentää vuorovaikutusta ja toimii siten tekstuaalisesti (joka ilman muuta jää kielellisen sisälle – ns. keskustelun kielioppi)



# Jäsennys

1 Johdanto

2 Mitä intonaatiosta tiedetään?

3 Mitä intonaatiosta tulisi tietää?



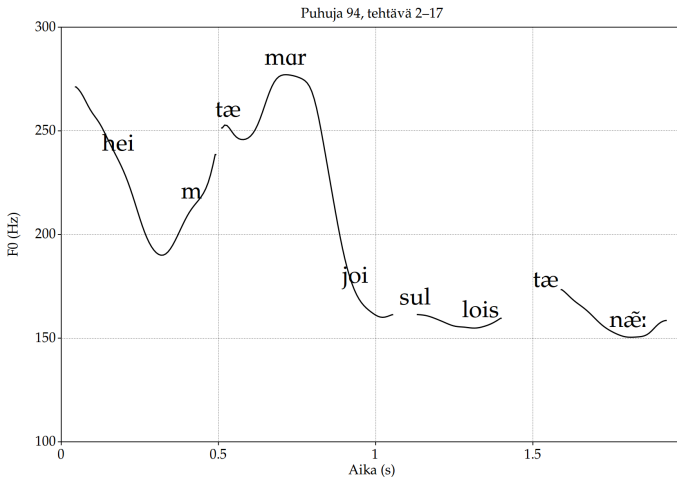
# Puhefunktiota ilmaiseva intonaatio

- intonaation tutkimuksessa ei voi pitäytyä kirjoituksen rajaamissa ”kielellisen merkityksen” kategorioissa (väite vs. kysymys vs. huudahdus)
- intonaatio osoittaa usein puhefunktiota (esim. pyyntö vs. käsky) tavalla, joka jää kirjoitetun kielen ulottumattomiin
- intonaatiolla on toisin sanoen *modaalisia tehtäviä*:
  - episteeminen** sanotun totuusarvon epäily vs. sanotun todeksi väittäminen
  - deonttinen** pyyntö vs. käsky (sallittuus – pakollisuus)





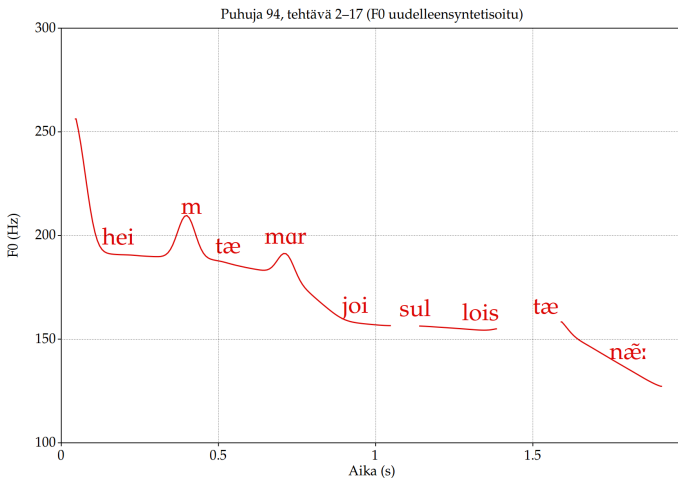
# Marjoja ostamassa



Ääninäyte



# ... vaan mitä tehdään tässä?



Ääninäyte



# Kielellisen vs. ei-kielellisen eronteko

- prosodian tutkimus on hyvä paikka tarkastella uudelleen vakiintunutta kielellisen ja ei-kielellisen (para- tai ekstralingvistisen) erontekoa
- käytännössä tämä on mahdollista vain, kun liikkeelle lähdetään *ilmiölähtöisesti*:
  - havainto intonaatiokuviosta ⇒
  - tulkinta sen merkityksestä ⇒
  - hypoteesi säännönmukaisuudesta ⇒
  - sijoitus kielen malliin ⇒
  - kielen mallin uudelleenarviointi



# Tähäm mää kiitoksen kiakasisi!



# Viitteet

- IVONEN, A. 1998. Intonation in Finnish. – HIRST, D. & DI CRISTO, A. (toim.), *Intonation Systems*. Cambridge: Cambridge University Press. 311–327.
- NIEMINEN, T., KURKI, T., KALLIO, H., & BEHAVAN, H. 2014. Uusi puhesuomen variaatiota tarkasteleva hanke. *Sananjalka* 56: 186–195.
- ROUTARINNE, S. 2004. *Tytöt äänessä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 903. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ROUTARINNE, S. 2008. Miksi intonaatio nousee? – ROUTARINNE, S. & UUSI-HALLILA, T. (toim.), *Nuoret kielikuvassa*. Tietolipas 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 125–145.

